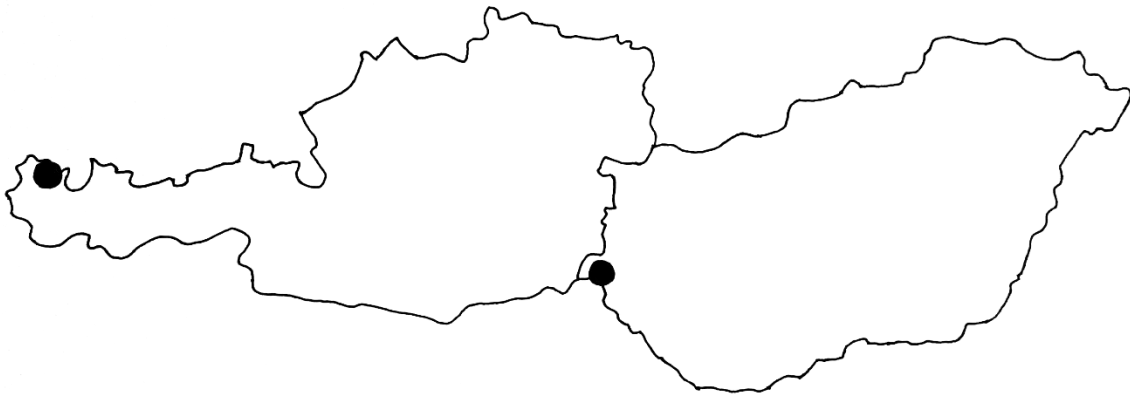

Rokon vidékek

Épített örökség, hagyományos és kortárs építészet kapcsolata
Vorarlbergben és az Őrségben

Sásdi Nóra

Konzulensek: Kronavetter Péter, Breuer Anna

BME Középülettervezési Tanszék 2021

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
Őrség és Vorarlberg	5
Bregenzerwald	8
Kiemelt szempontok	9
Településrajz	9
Épületalakítás	12
Anyaghasználat	15
Építési kultúra.....	15
Kortárs építészet vizsgálata	16
Őrség – U. Nagy Gábor	16
Vorarlberg – Bernardo Bader	17
Pajta (Őriszentpéter)	18
Pffarhaus (Krumbach).....	20
Záró gondolatok	22
Felhasznált irodalom	23

Kányádi Sándor Előhang

tájak ahol a keserű
számban édessé ízesül
vannak vidékek legbelül
szavak sarjadnak rétjein
gyopárként sziklás bércein
szavak kapaszkodnak szavak
véremmel rokon a patak
szívemben csörgedez csobog
télen hogy védjem befagyok
páncélom alatt cincogat
jeget-pengető hangokat
tavaszok nyarak őszeim
maradékaim s őseim
vannak vidékek viselem
akár a bőrt a testemen
meggyötörten is gyönyörű
tájak ahol a keserű
számban édessé ízesül
vannak vidékek legbelül

1982

Bevezetés

A világot járva, az ember ezernyi vidékre juthat el, megismerheti mindegyik sajátos szépségét és különleges varázsát, és ha elég erős ez az élmény, kötődni kezd hozzá. A világ összes tája között azonban van egy kiemelt. Az otthoni. Az ember ezt ismeri legjobban, olyan részleteket és titkokat ismer benne, amit egy ide látogató idegen nem fedezhet fel elsőre. Akarva-akaratlanul kötődünk hozzá.

Az otthoni tájat elhagyva minden más új helyet kicsit ehhez az alapvetően ismerthez kezdünk viszonyítani. Előfordul néha, hogy egy-egy táj emlékeztet és életre hív korábbi élményeket, hirtelen személyessé válik a kapcsolat, egyre több ismert elemet és hasonlóságokat fedezünk fel benne, otthon érezzük magunk.

Ezt a személyes kötődést megélhettem amikor nyáron az Őrségben jártam. Nem először voltam itt, már általános iskolás koromban is, amikor a családommal látogattunk ide, megfogott a táj. Akkoriban a természeti környezet nyugtózott le leginkább, annyira szívembe zártam, hogy évek távlatából is derűs nosztalgiával tekintettem vissza rá.

Amikor egyetemi tanulmányaim kezdete óta elsőként visszatértem az Őrségbe, új nézőpontból kezdtem megfigyelni a régiót. Csak a természeti környezet helyett már nagyobb fókusz esett a természetes és épített környezet kapcsolatára.

A táj kezdett átértékelődni bennem, új gondolatok és szempontok merültek fel. Izgalmas volt számomra a helyi viszonyok és kapcsolatok (újra) megfigyelése, a történeti és helyzeti kontextus jobb megértése.

Szerencsés helyzetben voltam, mert az egyetemi tábor, amin részt vettem, előadásokkal és első kézből kapott információkkal, elmondásokkal és élményekkel nagyban segített a megismerésben.

Vorarlberg is egy ilyen előadáson keresztül került be a tudatba, az Őrség kontextusában kezdtünk el foglalkozni vele, a hasonló környezeti viszonyok okán. A téma azonnal megfogott, rögtön ezernyi kérdés merült fel bennem az átfedésekkel és különbségekkel kapcsolatban, első sorban az épített örökséghez való viszonyulás szemszögéből.

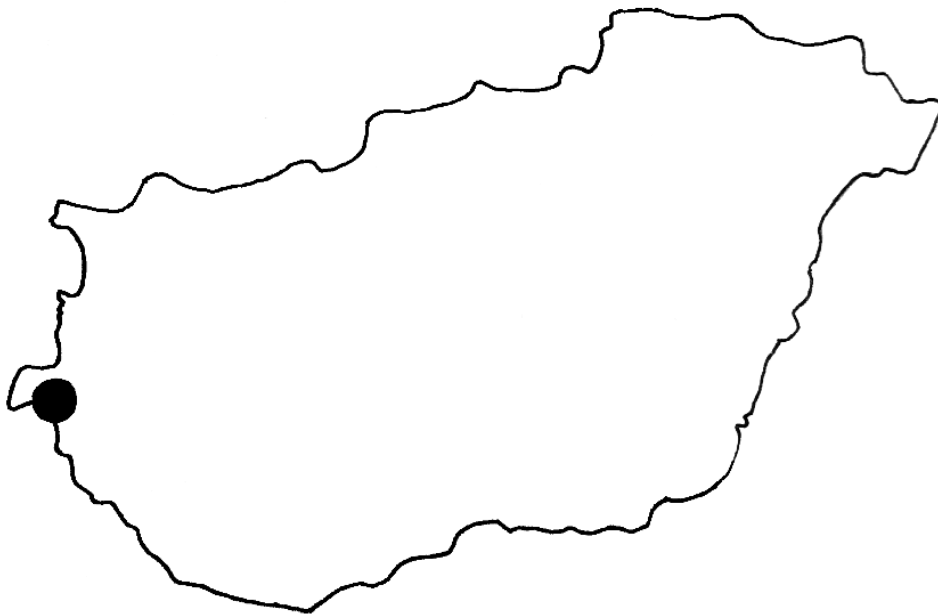
A nyár hátralévő részében tovább foglalkoztattak ezek a kérdések és a bennük rejlő lehetőségek. Így lett a témám a hagyományos és kortárs építészet kapcsolatának vizsgálata Vorarlbergben és Őrségben.

Őrség és Vorarlberg

Az egyes tájakon kialakuló építészetet minden esetben nagyban befolyásolja maga a helyszín. A természeti környezet adottságai, a térbeli viszonyok az adott területen, az építésre elérhető alapanyagok mind meghatározó tényezők. Így az építészet értelmezését érdemes a tájak megismerésével kezdeni.

Az Őrség Magyarország nyugati részén (illetve kisebb része a Szlovén határon túl) az Alpokalja területén található régió. Dimbes-dombos felületének 63%-át erdőségek borítják, így fenyvesek, gyertyános-tölgyesek, bükkösök, illetve a magasabb régiókban jellemző lucfenyő, vörösfenyő, jegenyefenyő és havasi éger is megtalálható. Az erdők mellett jellemzőek még a száraz kaszálórétek, láprétek és lápok. A színes természeti adottságok a növény- és állatvilág sok képviselőjének adnak otthont

Az ország többi területéhez képest jellemzően több csapadék hullik itt (egész Magyarországra nézve általános 500-750mm évi átlagos csapadék mennyiséghez viszonyítva itt 700-950mm), emiatt a dombvidék forrásokban, vízfolyásokban gazdag. Erre példa az északról határoló Rába, valamint a Zala, ami keresztülszeli az Őrséget. Egy ilyen természeti környezetbe illesztődnek bele a mesterségesen létrehozott épített elemek.

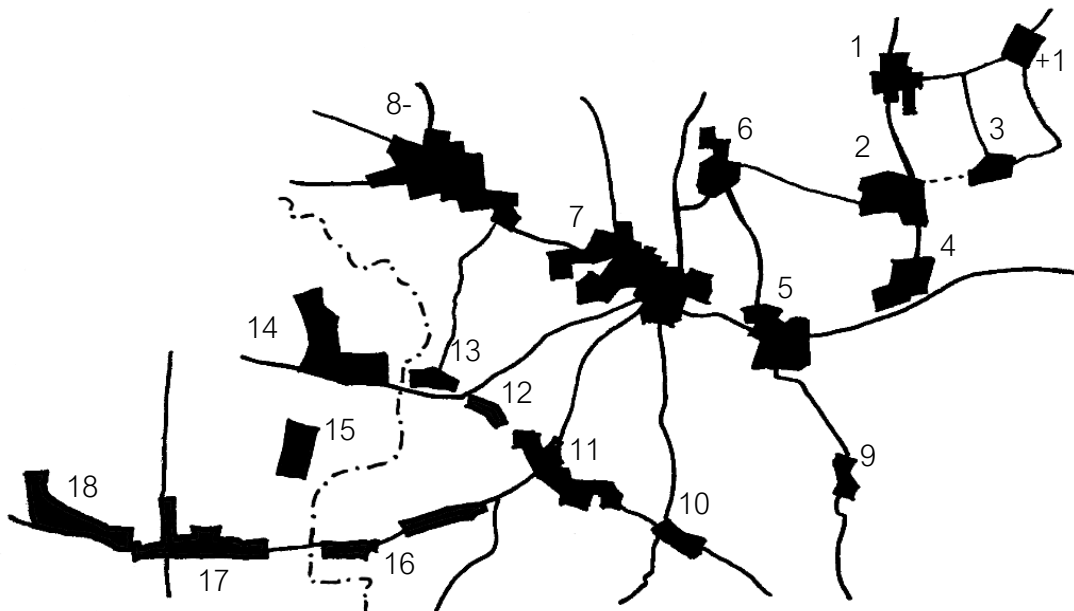
Az Őrség néprajzilag egyedülálló: ez az egyetlen olyan tájegységünk, ahol a letelepedett lakosság a honfoglalás óta egyhelyben él. A terület adottságait, az itt található folyókat, erdőket, hegyeket, már a honfoglalás korától kezdve védelmi vonalként használták. Ez a szerep megerősödött, amikor az Árpád korban őrállókat telepítettek a vidékre. A vidék jó belátására, a vízrajzi viszonyokra reagálva dombok tetején, erdei irtásokon alakították ki telephelyüket. Az Őrség települései ezen telephelyekből alakultak ki, fejlődtek tovább, a mai településformákban is egyértelműen felfedezhetőek alapjaik.

A továbbiakban első sorban belső Órség területével és az arra jellemző építészeti emlékekkel fogunk foglalkozni. A belső Órség területe nagyjából megegyezik a történeti Órség területével (belső Órség csak egy kisebb déli területtel nagyobb, mint a történeti).

1 Belső órség 2 Külső Órség

Az Órség történetileg az alább bemutatott 18 településből állt. Mára ezek a települések egészültek ki, fejlődtek tovább.

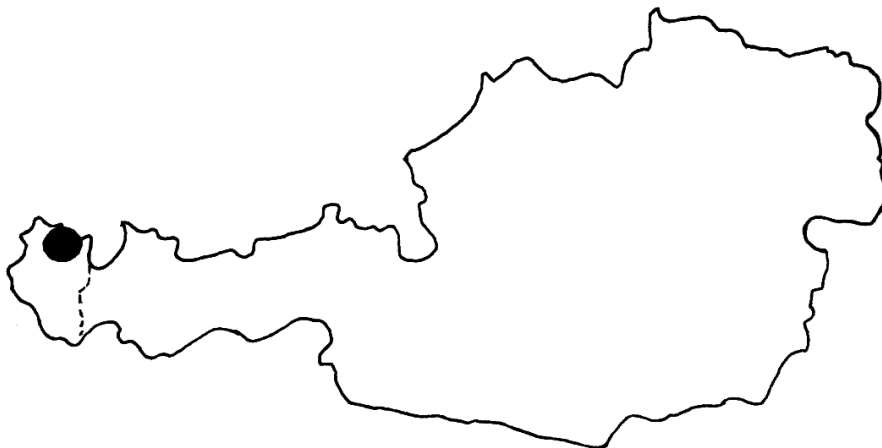

1 Viszák 2 Kistrákos 3 Szaknyér 4 Pankasz
 5 Nagyrákos 6 Ispánk 7 Óriszentpéter 8 Szalafő 9 Szatta 10 Kerkáskápolna 11 Bajánsénye
 12 Dávidháza 13 Kotormány 14 Őrihodos 15 Kapornak 16 Kercaszomor 17 Bükalja
 18 Domonkosfa +1 Órimogyorósd

Vorarlberg Ausztria legnyugatibb tartománya, Bregenz központtal, melyet nyugatról Svájc és Liechtenstein, északról Bajorország, keletről pedig Tirol határol. Ausztria keleti tartományaitól Arlberg hegy választja el, innen ered a tartomány neve is: „Arlberg előtt”. (Ez a földrajzi határ annyira meghatározó, hogy Vorarlberg története során az is felmerült, hogy a tartományt Svájchoz lehetne csatolni).

Vorarlberg topográfia struktúráját völgyek, folyók, dombságok, kaszálók és robosztus sziklaképződmények váltakozó szövete adja. Ez az ország egyik csapadékban leggazdagabb területe (az évi csapadékmennyiség Ausztriára nézve 1100mm, ehhez képest Vorarlbergben 1600-2000mm). Ennek megfelelően Vorarlberg vízfolyásokban gazdag vidék, a terület felszínének mintegy 3%-át vízfelületek adják (meghatározó például az Alpenrhein (Rajna felső alpesi folyása) illetve az észak nyugatról határoló Bodensee).

Területének mintegy harmadát erdők borítják, előfordulnak erdei fenyők, lucfenyők, bükkösök, melyek a helyi kultúra fontos részévé váltak. Az erdőségek nem csak életteret biztosítanak, hanem évszázadok óta lehetőséget adnak erdőgazdálkodás és a fával való dolgozás kibontakozására. Vorarlbergben így a településalakulásoknál meghatározó domborzat és vízrajz mellett a rendelkezésre álló alapanyagok is meghatározták a kialakuló épített elemeket, a nagy mennyiségben elérhető faanyag szerves része lesz az építészetnek.

Vorarlberg és Őrség hasonló nyugati határmenti helyzetben vannak, melynek okán mindkét régióban érzékelhetőek a határon túli kultúra hatásai is (így Vorarlbergben svájci és német, míg az Őrségben szlovén és osztrák hatások). Valamint a két régióra jellemző az elzárt szituáció. A határ közelsége mindkét régiónál az átjárások figyelemmel kísérését és korlátozását eredményezte.

Ez az Őrség esetében az 1940-es évek környékén kialakuló vasfüggöny miatt fokozottá vált. Az Európa nyugati országaitól való elszigetelődésre létrehozott határrendszer környékének megközelítése is tiltott volt, így a nyugati régió évtizedeken át közel teljesen le lett zárva. Ennek az elzártágnak a hatásai, a fejlődésre való lehetőség teljes megszakítása ma is érzékelhetőek

Vorarlbergben a domborzat adta elszigetelődés és a határ közelsége mellett további elhatároló tényező a területre jellemző dialektus, erős akcentus, melynek megértése még akár a szomszédos tartományokból idelátogatók számára is kihívást jelenthet.

Bregenzerwald

Vorarlbergen belül a továbbiak konkretizálására szeretném kiemelni Bregenzerwaldot, ami egy, a tartomány északi részén fekvő, léptékében az Őrséghez hasonló régió. Nevét a területét egykoron teljesen beborító erdőről kapta. Ez az erdőség már ilyen összefüggő formában nem maradt fenn, helyette erdőkből, legelőkből, épített elemekből összetevődő kultúrtáj jellemzi.

Területe két részre osztható, ezek Vorderer Bregenzerwald és Hinterer Bregenzerwald (azaz rendre „első” és „hátsó” Bregenzerwald), melyek között a határt a Subersach folyó adja. Bregenzerwald egész területére jellemző a Bregenzerwälderhaus megjelenése, amely a régió sajátja.

1 Vorderer Breenzerwald 2 Hinterer Bregenzerwald

Építészeti szempontból az utóbbi évtizedek alatt kiemelt helyzetben van a régió, számos kortárs épület, kezdeményezés indult ki innen. Az építészet és az arról való párbeszéd, valamint az ehhez szükséges mesterségbéli tudás a hétköznapiok részévé vált, a kultúra szerves része.

Erre az integrált hozzáállásra jó példa az 1999-ben alapított Werkraum Bregenzerwald, amely mesteremberek együttműködésére alapozva teret biztosít az építési kultúrával, innovációval, oktatással való foglalkozásnak, serkentve a regionális és kulturális fejlődést. A Werkraum Bregenzerwald térbeli kiteljesedése az Andelsbuchban található, Peter Zumthor által tervezett Werkraumhaus, mely 2013 óta ad otthont tevékenységeiknek.

A Werkraumhaus tervezőjének személyében is felfedezhető egy az utóbbi években jellemző magatartás: egy tudatos nyitás a nemzetközi nyilvánosság felé, akár külföldi tervezők bevonásával is (így mint többek között a svájci Peter Zumthor, a japán Sou Fujimoto vagy az orosz Alexander Brodsky alkotásra való meghívásával).

Kiemelt szempontok

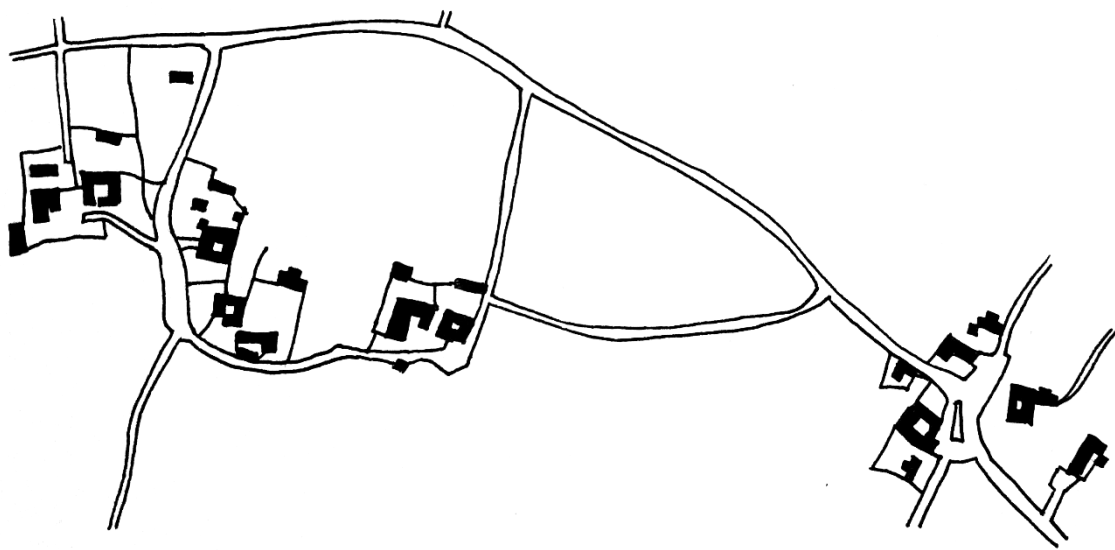
A hagyományos építészet könnyebb megértése érdekében az alábbiakban olyan megfigyelendő szempontok kerülnek kiemelésre, mint a településrajz, anyaghasználat, téralakítás, és az építési kultúra. A szempontokat, mind az Őrség, mint Vorarlberg esetében megvizsgáljuk.

Településrajz

Az Őrségben a korábbiakban említett dombtetőkön földrajzi és védelmi szempontok alapján kialakított őrállókból később az itt élő családok növekedésével ezek köré egyre több épület került. Így alakultak ki a régióban jellemző „szerek”, melyek közvetlenül igazodtak a domborzathoz, utakra fűződtek fel. Az elszórta álló házak kisebb-nagyobb belső kertekkel, az utaktól és egymástól távol elhelyezkedve épültek fel. A szerek közötti területen gyümölcsösök, kaszálórétek, szántóföldek feküdtek.

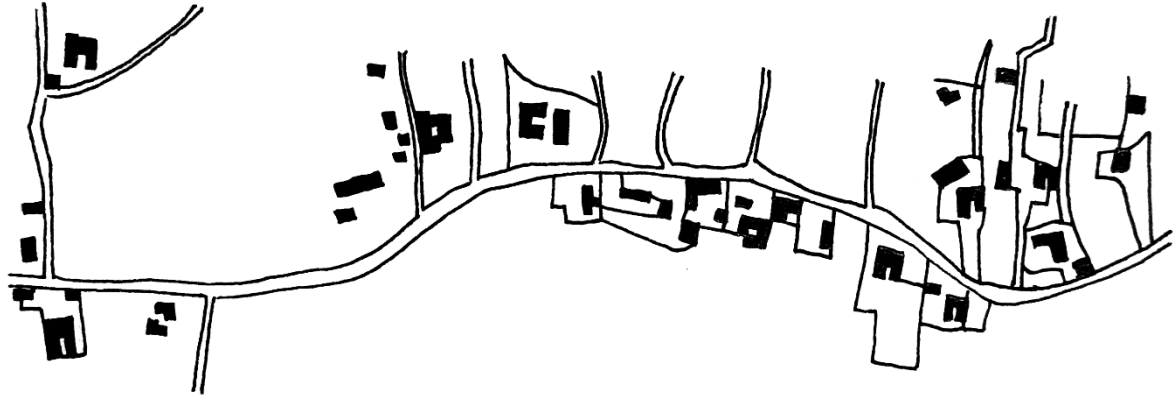
Első sorban mezőgazdasági települések alakultak ki, a belső és külső részek nem különültek el teljesen egymástól, hozzájuk szervesen kapcsolódik a szántók és rétek mellett az erdő is.

Előfordulnak két szerből álló faluk (mint például Kotormány), három szerből álló (Nagyrákos), négy szerből állók is (Kondorfa). A nagyobb kiterjedésű Szalafő hét, míg a központi helyzetben álló Őrszentpéter nyolc szeren épült ki.

készes település: Kotormány 1859

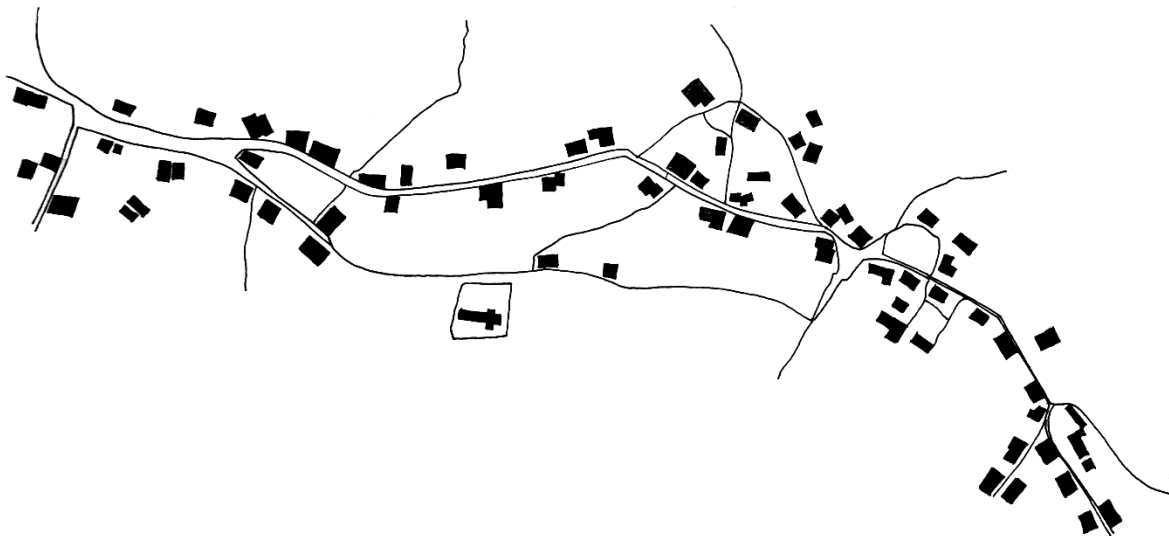
Kialakultak a szeres településhez hasonló kis csoportos települések is, amelyek esetében az utca egyik vagy mindkét oldalán, illetve utcakereszteződésben hat-nyolc házas udvar épült ki, azonban az utca egyes szakaszai üresen maradtak. A szeres településhez képest itt a csoportok sokkal kisebb távolságra fekszenek egymástól (erre példa Kerca).

csoportos település: Kerca 1859

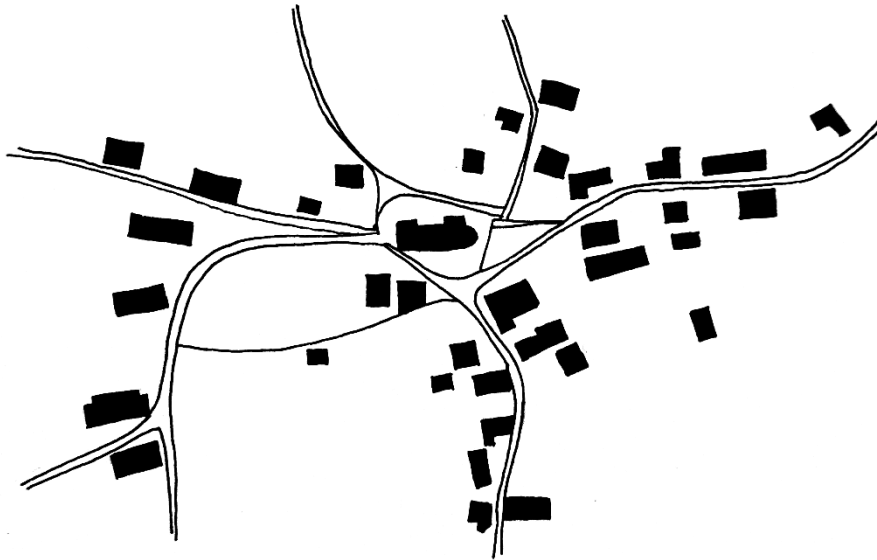
Az 1800as évekre, a házak már az utakhoz és egymáshoz közelebb alakulnak ki. Bár az eredeti rendszer a fejlődés során nem mindig van lekövetve, a mai települések formájában is jelen vannak a szeres települések vonásai.

Vorarlberg település szerveződésében előfordulnak úgynevezett „útszéli falvak”, melyek az Arlbergtől a Rajna völgyéig vezető országút mentén alakultak ki. Hosszan elnyúlnak a rajtuk keresztül húzódó országút két oldalán (például az egykori Dornbirn ilyen falu volt). A településrajzot meghatározó úthálózatot alapvetően a domborzati adottságok alakítják, így ezek a települések is kapcsolódnak a környezeti szövetbe. Az országúttól távol eső faluk esetében is fel lehet ismerni egy ehhez hasonló formát, ezek a hosszú faluk (erre példa a délebbre eső Ludesch).

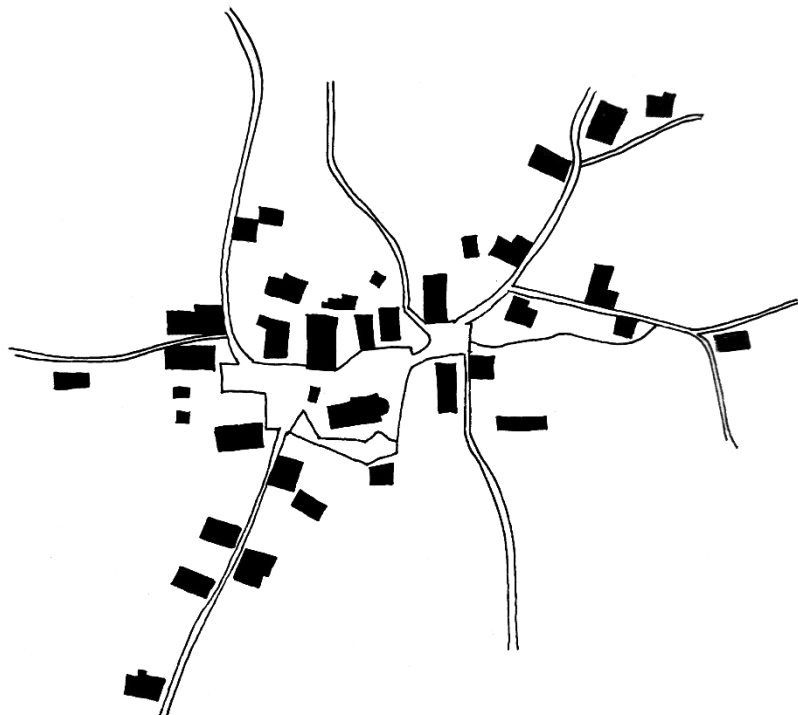
Ludesch – hosszú falu 1857

Vorarlbergi települések esetén gyakran előfordul, hogy egy-egy kisebb-nagyobb házcsoport, illetve esetenként csak néhány ház csoportosul a központi helyzetben álló templom köré, így egy kis körzetet körül fogva. Ennek a belső területnek néhol Hof, azaz udvar a neve. Erre a kialakulási formára példa a bregenzerwaldi Schwarzenberg (Hinterer Bregenzerwald) és Lingenau (Vorderer Bregenzerwald).

Lingenau- Hof 1857

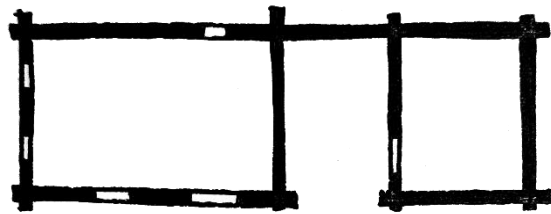
A település középrészén, úgymond magván túl többé-kevésbé távol egymástól elszórt tanyák, magányosan álló majorságok alakultak ki a hegységek oldalain. Bregenzerwald két régiójában apró különbségek figyelhetők meg: Bregenzerwald hátsó részén (Hinterer Bregenzerwald) inkább egybeépített faluk, míg elő részében (Vorderer Bregenzerwald) többnyire szétszórt tanyák alakultak ki. A későbbiekben alapvetően ezek a formák fejlődtek és bővültek tovább.

Schwarzenberg-Hof 1857

Épületalakítás

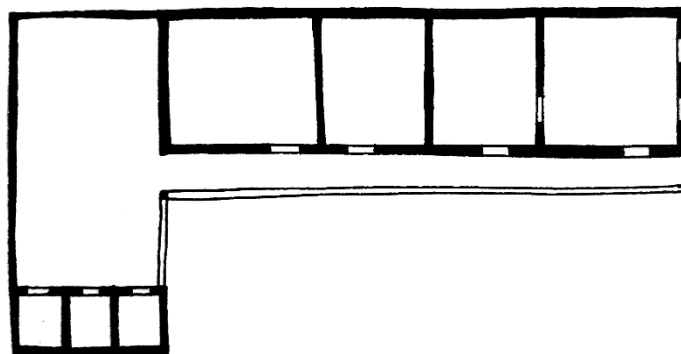
Hagyományosan az Őrségben általánosan jellemző az összes funkció egy fedél, egy elől-hátul kontyolt nyeregtető alá építése. A parasztházak régen egy tágas konyhából, mellette pitvarból, egy-két kamrából és istállóból állt. A konyhát szobaként is használták, ez volt a lakókonyhás ház. Ezek a házak egymástól és az utcától távol épültek, ablak helyett csak egy-két eltolható falap (tolítu) volt rajtuk. A konyhában padok és egy asztal állt, hátul helyezkedett el benne a kemence, mely körül szintén agyagból pad készült (ez a hálósarok). A konyha füstje a konyhaajtó feletti lyukakon vagy a tolítukon keresztül távozott az épületből (ez a közvetlen elvezetés nélküli kialakítás a füstös konyha).

lakókonyhás ház

A lakókonyhás ház fejlődése során toldalékszobát kapott, új terekkel egészült ki. Egy idő után már elkülönült a konyha és a lakótér, kialakult a soros, a hajlított, illetve a kerített ház.

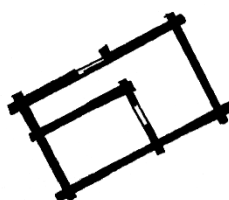
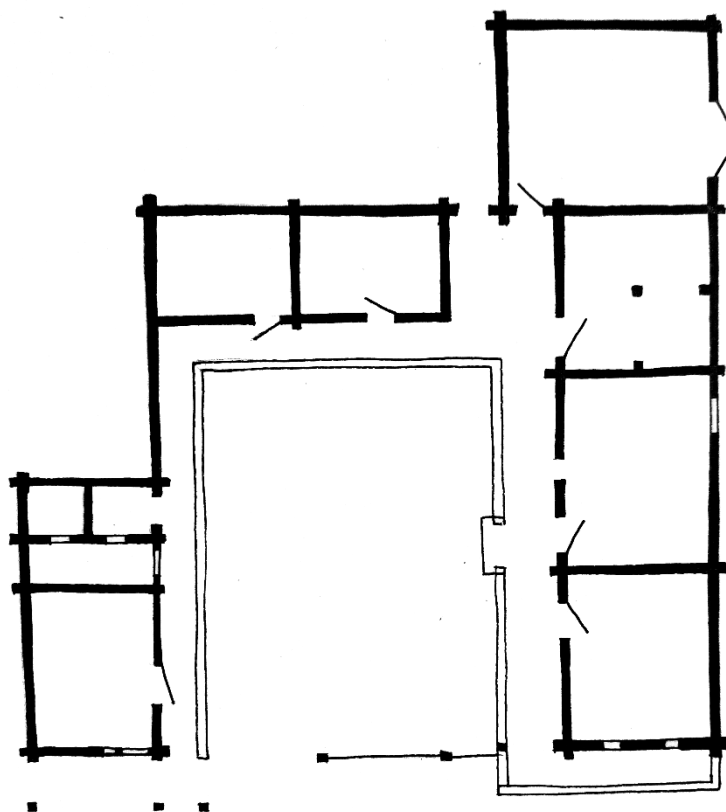
A soros házak felépítésében az alapvető szoba, konyha, kamra hármast további lakótér, istálló és pajta követheti, ólokkal egészülhet ki. Esetükben a ház összes helységébe az eresztől nyílt az ajtó, erre a külső bejárásra reagálva alakult ki a konyha előtt lopott tornác, ami fedett és oldalról is védett.

soros ház

Hajlított házak, melyek általában kisebb telekmélységű helyeken alakul ki, a soros ház logikáját követve L alakban épültek meg.

Kerített ház már 3-4 oldalról zárt verziója a korábbiaknak. A kerített házak esetében az első terület a lakórész szobával és konyhával, keresztirányban jellemzően kamrák vannak, majd a lakórésszel szemben helyezkednek el az istállók és ólak. A negyedik oldalt magas, boronagerendákból álló kerítés, fedeles kapu zárhatta az udvarrészt. Az így körülzárt udvar a szarvasmarhák védett, zárt helyen való telelését biztosította.

kerített ház

Az egy fedél alá épített funkcióktól elkülönülhetnek tárolásra szolgáló építmények, így például a régióra jellemző „kástu”, ami általában a lakóházakkal szemben, földszintes vagy akár emeletes formában került kialakításra.

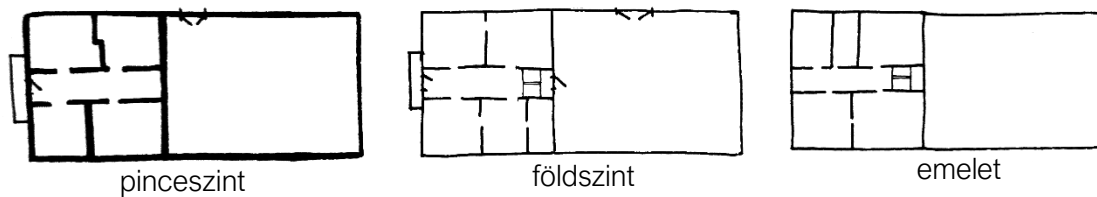
Vorarlbergben, azon belül Bregenzerwaldban elterjedt jellemző háztípus a Bregenzerwälderhaus. Az Őrséghez hasonlóan itt is jellemző a többféle funkció egy fedél alá való beépítése. Az épület eredetileg gazdasági funkciókkal volt ellátva, mára ezek a részek a gazdasági struktúra változásával már nem létfontosságúak, azonban a házak formájában továbbra is fennmaradtak. A Bregenzerwälderhaus a helyi kortárs építészetnek is fontos alapokat ad.

A ház formája általánosan egy elnyújtott téglatest konstrukció nyeregtetős fedéssel, amelynek alaprajzi szerveződését több logika adhatja. Minden esetben megfigyelhetőek a tetőgerinc irányában felfűzött funkciók: az élettér, a tárolóhelységek és az állattartás terei.

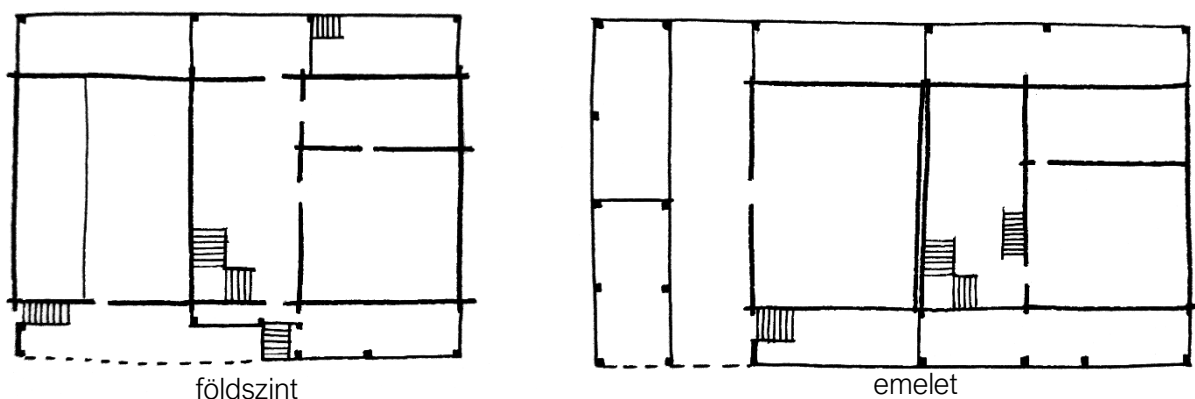
A Bregenzerwälderhaus fejlődésének eredete visszavezethető egy olyan alaprajzi kialakításra, amelyben a pajta, illetve az istálló külön állt a lakószárnytól. Ez az eredeti elválasztottság még felismerhető a lakó és gazdasági szárny közötti nagyobb megnyitás és a keresztülhaladás lehetőségének fennmaradásában.

A Bregenzerwälderhaus eltérően fejlődött Vorderer Bregenzerwald és Hinterer Bregenzerwald esetében.

A Vorderwaldban kialakuló házformát sok esetben Allgäuerhausnak is nevezik, melynek oka a formai hasonlóság és földrajzi közelség a Dél-Német régiókhoz, a befolyás egyértelmű felismerhetősége. Ezt a háztípust alaprajzban középfolyósós feltárás jellemez, ahol a bejárati ajtó, ami általában a ház elején helyezkedik el, egy folyósóra nyílik, innen érhető el a konyha, a lakó- és hálószobák, valamint a hátsó ajtó is.

A Hinterwaldban kialakuló háztípust nevezhetjük a klasszikus Wälderhaus-nak. Bregenzerwald déli részein a legtöbb kétemeletes ház ilyen formában fennmaradt. A Wälderhaus egyik, de van, hogy mindkét hosszanti oldala mentén egy „Schopf” nevű, pitvar-féle előépítmény áll, melyet a ház eleje felé korlát kerít el. Ezen a pitvaron keresztül lehet eljutni a ház belsejébe, először a konyhába, majd innen tovább a szobába majd kamrába. Az épület lakószárnya sok esetben egy olyan alapépítményen áll, melyet pinceként lehet használni, ennek köszönhetően magasföldszintes lesz a hát. Az első emeleten erkélyen, szobán és hátsószobán kívül padlás-kamra is helyet kap. Az istálló is a lakóhelységekkel egy födém alatt található, külső oldalról érhető el.

Anyaghasználat

Mind Vorarlbergben mind az Őrségben építészet szempontjából nagyban meghatározó a rendelkezésre álló nagy mennyiségű faanyag.

Őrségben a leginkább elterjedt épületek a zsúpfedéses boronaházak voltak, melyek fatalpra helyezve, részben fenyőből és részben tölgyből épültek meg. Előfordultak a régióban emellett vályog falú házak is.

Az 1870-es évektől megjelenik a téglá, mint építkezési alapanyag, elterjednek a téglaházak. Elsőként főleg gazdasági épületeket alakítottak belőle. Gyakran megesett, hogy a meglévő és továbbra is használatban maradó borona-lakóházak mellé húzták fel az új téglából készült gazdasági épületeket.

Az egykori zsúptető helyére az idő előrehaladtával cseréptető kerülhetett. Előfordultak a fehérre meszelt, vakolt vagy tapasztott falak, amelyek a kinyúló konzolos gerendákkal együtt adták meg az épületek régióra jellemző látványát.

A bregenzerwaldi házak kőből rakott alapokon állnak, melyre kifaragott fatörzsekkel terhel rá az emeletes épület. A házat fedő nyeregtetőt kövekkel lenyomatott zsindely fedés borítja. Eredetileg az épület homlokzatai nem voltak fedve, egy kenés védőréteget kaptak csupán. A 19. századtól jellemzően a homlokzati falakat is faszindely fedéssel borították, ami jobb hő- és időjárás elleni védelmet nyújtott.

Építési kultúra

„A Házát az Eörseghi Ember maga építi magának fábul, szomszédjainak és jó embereinek segítségével” - írja Nemesnépi Zakál György „Eörseghnek Leírása” című művében, melyet 1800-as évek elején alkotott meg. Ebből a forrásból is látszik, hogy az őrségi ember egykoron értett az ácsmesterséghez, zsúpfedés készítéséhez, zsindelyt maga készített, házait saját maga építette.

Ez a mesterségbéli tudás, ami beleivódott a népi tudatba, generációról generációra szállva tovább adódott ez utóbbi évtizedekre már eltűnik, az időbeli folytonosság megszakadt. Az építészet már nem a hétköznapiak része, nem magától értetődő. Mára a régióban, mint sok más helyen is, hiány lépett fel az értő mesteremberekből, a hagyomány továbbvitelére tudatos erőfeszítéseket kell tenni.

Ehhez képest Vorarlbergben fennmaradt a mesterség folytonossága, a mai napig nagyra értékelik. A régi mesteri és iparművészeti tudás generációkon keresztül átadódott, mai elemekkel tud kiegészülni és tovább fejlődni, jellemző az innovatív, kísérletező szellem. A tervező építészek és mesteremberek között szoros közvetlen kapcsolat van, a mesterek tapasztalata, anyagismerete és igényes munkája elengedhetetlen az előrehaladáshoz.

Az építészettel való foglalkozás és az arról való párbeszéd megjelenése, az építés az élő a kultúra része. Fontos szempont az egyszerűség, átláthatóság, racionalitás. A letisztult kommunikáció letisztult építészenek ad teret. Tisztelettel fordulnak a természet, a hagyományok és maga a fa, mint építőanyag felé.

Kortárs építészet vizsgálata

A kortárs építészet szövete bonyolult, összetett, a kor sokféle igénye befolyásolja. Erős hagyományokkal rendelkező vidéki tájakon a jelen kor igényei mellett a történeti örökséggel való átítatottság is kiemelten meghatározó. Egy ilyen helyen ennek mély ismerete nélkül nehéz kiemelkedőt alkotni.

A mai építészet megismerésére egy-egy kortárs alkotót szeretnék választottam Órségből és Vorarlbergből, azon belül is Bregenzerwaldból, majd munkásságukból egy-egy épületet emeltem ki esettanulmányként.

Órség – U. Nagy Gábor

Az Órség kortárs alkotójának kiválasztása viszonylag egyszerű feladat, a régióban évek óta meghatározó U. Nagy Gábor évtizedek óta képviseli a kortárs órségi építészetet.

U. Nagy 1981-ben diplomázott, majd kezdett dolgozni. Az 1990-es évek elején döntött úgy, hogy pesti praxisát feladva az Órségbe költözik, hogy építészeti pályáját itt folytathassa. Azonban hamar kiderül, hogy az órségi régióban építésznek kevés a munka, helyette sokkal inkább hozzáértő pallérra, építőre van szükség, az új helyzethez adaptációra volt szükség.

Elsőre saját épületeinek kivitelezésévek kezdett, melyeken megtapasztalhatta az építés folyamata alatt, általa életre hívott folyamatos alakulást, a részletek kikristályosodását. Ez a tapasztalat alapot adott a későbbi munkákhoz, megalakult egy folyamatos párbeszéd a megrendelővel, a leendő használókkal, az épületek létrejöttén dolgozó emberekkel és magával az épülettel is.

Kezdetben az építészeti magatartása egy kézműves, hagyományos vonalon indult el, a régi építési technikák közvetlen alkalmazásával. Az építéshez szükséges minőségi alapanyagok fontossága miatt az építés teljes költségének fele lesz ezeknek beszerzésére szánva, másik fele marad a munkadíjra (ehhez képest az országban ekkortájt az anyagköltség 1/3 a munkadíj 2/3 megoszlás volt jellemző). Több lakóháza épült meg ilyen vonalon.

2005 táján elkezdődik a munkabérek emelkedése, melyben közrejátszott Ausztria és Szlovénia közelsége, a határ megnyílásával az országon kívüli ingázás lehetősége. Ez a jelenség kiegészül egyéb befolyásoló tényezőkkel, mint például az addig könnyen és olcsón beszerezhető újrahasznosított bontott téglá népszerűvé válása, és árának egekbe szökése. Ezen körülmények összessége miatt az eddigi munkafolyamat ellehetetlenedik, újabb megoldásokat kell keresni.

Így kerül be a tudatba az előregyártott elemek alkalmazásának lehetősége, amely a hagyományos elemekkel finoman együtt alkalmazva jó válasznak bizonyul a felvetődött problémára. A gyors összeépítés megváltoztatja a munkafolyamat menetét, a tervezés folyamata megnyúlik, nagy precizitást igényel. Bár az eszköz univerzálisabbá válik, maga az építészet továbbra is helyhez kötött, az építész helytől elválaszthatatlan életmódját még mindig megköveteli.

Az építészet alapvetően kulturális gyakorlat, nagy szerepe van a közösségek életében, az életterek javításában. Ehhez köthető U. Nagy kiállása a nyitott forráskódú építészet mellett, amely a fejlődés eszközeit mindenki számára elérhetővé teszi.

U. Nagy Gábortól kiemelt példa lesz az Őriszentpéteri Pajta, ami közösség-szervező szerepet bír.

Vorarlberg - Bernardo Bader

Vorarlberg-i építész kiválasztása már nehezebb feladat, egy sokkal nagyobb és általánosan egységesen színvonalasnak tekinthető halmazból kell kiemelni egy alkotót.

A választás végül az 1974-ben Vorarlberg-ben, azon belül a bregenzerwald-i Lingenau-ban született Bernardo Bader-re esett. Munkássága UNG-hoz hasonlóan nagy mennyiségben széleskörű funkciókat ölel fel, jellemző az építészeti hagyományhoz, a helyhez való szoros kapcsolat, kötődés.

Bernardo Bader 1993 és 2001 között tanult építészetet, majd diplomázott az innsbrucki egyetemen (Universität Innsbruck). Bregenzerwald és a szomszéd tartományban, Tirolban található Innsbruck relatív közelsége kedvező lehetőségeket biztosított, a tanulás helyszíne és az otthonlét időben és térben nem szakad el drasztikusan egymástól, átfedések alakulnak ki közöttük.

Tanulmányai során egy héten belül két napot Innsbruckban, a maradék napokat otthon töltötte, ezzel egy duális képzést létrehozva. A tanulás mellett hamar elkezdett barátokkal és helyi mesterekkel építeni, kezdetektől fogva megélhette az együtt dolgozást, a vidéki építészetet, mint közösségi erőfeszítést. Ez a kettős tanulási folyamat és munkastílus a későbbiekben fontos alapokat adott, mind koncepcióalkotásban, mind a szakmabeli mesterekkel való erős, közvetlen kapcsolatban.

Diploma után Párizsban dolgozott, azonban mivel az építészet Bader szerint nagyon is helyhez kötött, visszatért Vorarlbergbe. Hamar kialakult az igény benne egy saját építész csapat kialakítására, 2003-ban saját építész irodát alapított Dornbirn-ban, mára 11 munkatárssal együtt több mint ötven projekten dolgoztak.

Bregenzerwaldi építészet esetében nagyon fontos a természeti környezet szerepe, melyhez az építészet tiszta hozzárendelés. A természet közelségét egészen kicsi gyerekkorától kezdve megélhette, amikor nyaranta két hónapot szinte teljesen a szabadban töltött. Megismerhette a tájban barangolva a szérűk titokzatos hangulatát, megfigyelhette a deszka rések között beszűrődő fényt. Ezeket az erős személyes kötődést alakító élményeket későbbiekben mind inspirációként felhasználhatta, a régióhoz őszintén tudott fordulni.

Nem kell mindig újat alkotni, kitalálás helyett sok esetben jobb a megtalálásra, a rátalálásra fókuszálni (Finden anstatt Erfinden). Az építészeti alkotásnak nagyon fontos eleme a tudatosan érzékeny megfigyelés. Az épületekben, házakban a jó, illetve rossz helyzetek felismerése, belőlük való tanulás. Meg kell figyelni mi illeszkedik egy adott faluhoz, nem csak térben, hanem a falu lakóinak élete szempontjából, és ennek alapján óvatosan alakítani az épületeket, bánni az anyaggal és formával, a házakon felüli szinten, a struktúrák közötti szabad terekkel is foglalkozva.

Munkássága folyamán fontos a dialógus kialakulása. Párbeszédbe kerülni az emberekkel, a hellyel, együtt gondolkozni és hagyni, hogy egymást befolyásolják. Bregenzerwald ebből a szempontból különleges helyzetben van: az építészet kulcsfontosságú szereplői között, így a mesteremberek, az építészek és a felhasználók között egyenrangú kommunikáció tud kialakulni, az emberek általánosan hajlandóak az építészetről való beszélgetésre. Ezzel a folyamatos információcserével tudnak a régi házformák és építési technikák ma is érvényesülni.

Építészetnek közösségi erőfeszítésnek kell lennie, a cél a közösség élethelyeinek jobbá tétele, a kultúra átfogó fejlesztése. A tőle kiemelt példában, a krumbachi plébánián, melyen több építésszel dolgozott fellelhető a közösség és a dialógus központi szerepe.

U. Nagy Gábor: Pajta (Őriszentpéter 2012)

A nyolc szerven kiépült Őriszentpéter eredetileg nagycsaládos település, ahol a porták kis csoportokban álltak a Zala két partján. Ahol a főút vonal megközelíti a Zala medrét, zsákutcák nyíltak róla, ezek a csoportok legmagasabb pontjaikon alakultak ki. Az évek során sok épülettel bővült a település, de az alapvető szervező elvek fennmaradtak.

Ebbe a településszövetbe, pontosabban a templomszer rendszerébe illesztődik be a Pajta.

A megrendelőkkel már korábban kapcsolatban állt az építész, 2005-2006 között már ő tervezte és építette H alakú családi házukat. Ez az ismertség egy bizonyos közvetlen párbeszéd és kölcsönös bizalomra ad lehetőséget, ami az épület megvalósulása közben kulcsfontosságú.

A megrendelők a korábban felépült családi ház közvetlen szomszédságában fekvő telekre kívánták elhozni az Erdélyben megélt táncátorok élményét, egy táncpajta kialakításával. Már az épület tervezése során is közösségszervező szerep társul hozzá.

A telken az öreg pajta adva volt, ezt kellett újra élettel megtölteni. A pajta gondos Pajta felújításával és egy dobozszerű bővítmény hozzákapcsolásával teremtett a funkciónak elegendő teret. Már ebben a viszonyban megjelenik a múlt és a jelen kapcsolata.

A bővítmény alapja egy keretek sorolásával létrehozott tokként működő tartószerkezet, mely a belső ülőfelületet biztosító padokat is magába foglalja, a külvilág felé háromrétegű üvegtáblákkal teremt kapcsolatot. A szerkezet méreteit közvetlenül a használat, így a padok kívánt mélysége befolyásolta. Az új épületrész a régi pajtához tengelyében elmozdítva kapcsolódik, nem tesz úgy mintha az eredeti része lenne, azt nem felülírandóként, hanem teljes egészésként kezeli.

Az újító technológia alkalmazásának, előregyártásnak köszönhetően az új bővítmény szerkezete egy nap alatt felépülhetett, burkolására további egy nap elég volt. Bár felvethetne némi kétséget ez az újszerű hozzáállás a hagyományos közegben nézve, odafigyelő alakításnak, logikai rendszer felállításának köszönhetően ez az előregyártás és kézműves jelleg éppúgy finom harmóniában együtt tud élni, mint a belső térben a hagyományt idéző istálló nyitott padlása, a zöldcsempés kályha, a látható poroszsüveg födém szakasz és a völgy felé felnyíló új szárny kapcsolódó látványa.

Az őrségi régióban az természetes és az épített környezet együttélése évszázadok óta meghatározó, az épületek szervesen kapcsolódnak a tájba. A pajta méretes üvegfelületei szabad átlátásokkal segítik a közvetlen kapcsolat érzését, az idővel szőlővel futtatott homlokzatok által az épületrész még inkább a természeti környezet részévé válik, a völgy felé továbbra is szabad kilátást hagyva.

A telek többi részén az úttal párhuzamos egykori ólóból fürdőház lett, valamint egy újabb épületrész is az együtteshez lett csatolva, gondosan illesztve a már meglévő térelemekhez, amiben teázó majd később, utólagos bővítésekkel is kiegészülve, étterem kapott helyet.

A régi pajta integrálásával már életre kezdett kelni az építészeti örökséghez való kapcsolódás, ezt az épületek szerves településeket idéző térbeli kapcsolata csak tovább fokozta. Az épületen felismerhető egy alkotói tudatosság: figyelemmel fordulni az adott felé, ebből tovább dolgozni, kapcsolódni és életet teremteni.

Bernardo Bader, Bechter Zaffignani Architekten, Architekten Hermann Kaufmann: Pfarrhaus (Krumbach 2014)

Vorderer Bregenzerwald területén található Krumbachban kiemelt helyzetben van az építészet, a tervezés és a helyi mesterek tevékenysége. A település többéves tudatos fejlesztési programot folytatott, melynek során közösségi terek újragondolása és alakítása, infrastruktúra teremtés volt a cél. Bernardo Bader ezen törekvések több részletében is közreműködött, így a Friedhof (azaz a temető) megújításánál és a Bushaltestelle (a krumbachi buszmegálló) megépítésénél is tervező volt.

Ez a folyamat a faluközpont strukturális fejlesztését is magába foglalta, a Pfarrhaus (plébánia) létrehozása egy fontos mérföldkő volt ebben a folyamatban. A régi plébánia a falu igényeit már nem tudta kielégíteni, így egy új teret kellett erre a funkcióra létrehozni.

Az épületet a település templomának közvetlen közelében, a falu központi teréhez kapcsolódva építették meg, ezzel a hagyományos bregenzerwaldi, a Hof köré szerveződő településstruktúra logikájába illesztették. A többfunkciójú kulturális épület fontos szerepet tölt be a közösség életben, ezt a falu központi terén való jelenlétével tovább erősíti. A belső terekben helyet kapó funkciók széles skálája élettel tölti meg a falunak ezen terét.

Az épületben a földszinten első sorban közösségi terek találhatóak, a konyha és irodák oldalsó szekcióban kaptak helyet. A nyitott lépcsőházon keresztül megközelíthető emeleten a könyvtár és a plébánia terei, míg a pinceszinten egy próbaterem a zeneklub és kórus számára található. A többféle funkció egy födém alá helyezve, kompakt egységet létrehozva működik, léptékében Bregenzerwälderhaus-hoz kapcsolódva. A házat fedő tető formája hasonlít a történeti épületéhez, ami egykoron itt állt.

Az építés során kiemelten fontos volt a helyi erőforrások felhasználása, helybéli mesteremberek munkája. A ház fa struktúrával van megépítve, amely vasbeton alapokon áll. Így az épület a fa alkalmazásával eleveníti a hagyományos anyaghasználatot, kortárs elemekkel kiegészítve azt. Bader építészeti projektjei reflektálnak a régió anyagi kultúrájára, a helyi mesterek által feldolgozott és beépített tradicionális faanyag, tükrözi a hely identitását.

A homlokzatokat váltakozó szélességű lucfenyő deszkákkal van burkolva, melyeket az idő előrehaladtával a környezeti hatások szürkés árnyalatúra változtatnak. Az épület kialakításánál fontos szempont volt, hogy az beleilljen a már létező városközpont látványába, ezt a homlokzat fa borításának ilyen módon környezetbe olvadása is segíti. A belső terek első sorban ezüstfenyővel vannak burkolva, melyet a bejáratnál gránit padlóburkolat, az épület többi részén tölgyfa padlóburkolat, valamint a pinceszinten vakolatlan látszóbeton egészít ki.

Záró gondolatok

Az Őrség és Vorarlberg is gazdag hagyományokkal, építészeti örökséggel rendelkezik. A két régió között eltérő ennek a hétköznapiakba való bevonódása. Bregenzerwald-ban élő hagyományra tud alapozni a kortárs építészet, míg az Őrségben ez kevésbé van jelen, tudatosan keresni kell.

Az örökséghez kapcsolódó kortárs építészeti átfedő kialakulásának kulcsa véleményem szerint a dialógus, a párbeszéd kialakulása, a hagyomány és a környezet tisztelete és kultúrába való integrálása.

Bár az Őrségben a kortárs építészeti kultúrába való teljes bevonásában még hosszú út áll a közösség előtt, az erre való elindulás már megtörtént, jó irányban halad.

U. Nagy Gábor jelenléte a régióban Magyarország egyéb vidékeiről nézve még így is szép példát, mintát mutat, de a kutatás talán igazolta, hogy a „rokon vidékek” hasonló összevetése és összehasonlító elemzése további tanulságokkal szolgálhat.

Felhasznált irodalom:

MÁRQUEZ, Fernando Cecilia – LEVENE, Richard (szerk.): Bernardo Bader 2009/2019: Fearlessness of the familiar. Madrid: El Croquis 2019

HOFMEISTER, Sandra (szerk.): Holzbauten in Vorarlberg. München: Edition Detail 2017

U. NAGY Gábor: Őrségi házak. Óriszentpéter: Órvidéki Civil Szövetség 2006

TÓTH János: Az Őrségek népi építésze. Budapest: Műszaki Könyvkiadó 1975

Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben: Tirol és Vorarlberg. Debrecen: Méry Ratio Kiadó 2014

AICHER, Florian – KAUFMANN, Hermann (szerk.): Belebte Substanz Umgebaute Bauernhäuser im Bregenzerwald, München: Deutsche Verlags-Anstalt 2015

SZEGŐ György: A megtalált falu. Magyar Építőművészet, 2013/3
http://hazai.kozep.bme.hu/wp-content/uploads/2015/04/pajta_%C3%A9m.pdf

WESSELÉNYI-GARAY Andor: Elbeszélhetetlen. Metszet, 2013/1
http://hazai.kozep.bme.hu/wp-content/uploads/2015/04/metszet_pajta.pdf

KALMÁR Dorina: Táncpajta - Óriszentpéter, Hazai középületek, 2015
<http://hazai.kozep.bme.hu/hu/tancpajta-oriszentpeter/#>

Der Architekt Bernardo Bader, interjú Bernardo Baderrel:
<https://www.daserste.de/information/wissen-kultur/ttt/videos/architekt-bernardo-bader-oesterreich-holz-kindergarten-kapelle-friedhof-video-100.html>

Getting Things Done:
Evolution of the Built Environment in Vorarlberg, interjú Bernardo Baderrel:
<https://www.gettingthingsdone.or.at/interviews/bernardo-bader>

Bernardo Bader Architekten: <https://www.bernardobader.com/aktuell>

ArchDaily Pfarrhaus Krumbach / + Bernardo Bader + Bechter Zaffignani Architekten + Architekten Hermann Kaufmann, 2016: https://www.archdaily.com/794734/pfarrhaus-krumbach-arqe?ad_medium=gallery

Őrségi Nemzeti Park: <https://www.orseginemzetipark.hu/>

Vorarlberg: https://de.wikipedia.org/wiki/Vorarlberg#cite_note-7

Bregenzerwald: <https://de.wikipedia.org/wiki/Bregenzerwald>

Bregenzerwald Architektur: <https://www.bregenzerwald.at/thema/architektur/>

Bregenzerwälderhof (De-Academic): <https://de-academic.com/dic.nsf/dewiki/196777>

Bregenzerwälderhof (WikiMedia):

<https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Bregenzerw%C3%A4lderhof?uselang=de>

Arcanum Térképek: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század):

<https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=940363.5573388049%2C5912662.368464764%2C1311845.4941090601%2C6045212.210287988>

Magyar Elektronikus Könyvtár: Kányádi Sándor egyberostált versei:

<http://mek.niif.hu/02600/02673/html/vers10.htm#02>

Képek forrásai:

Pajta Óriszentpéter:

<https://www.orseg.info/partner/infogallery/pajta>

<http://hazai.kozep.bme.hu/hu/tancpajta-oriszentpeter/#jp-carousel-7552>

Pfarrhaus Krumbach: <https://www.bernardobader.com/projekt/pfarrhaus-krumbach>